

# ત્રિવેદિવાચનમોળા- પુસ્તક પહેલું



રા. બ. કમળાશંકર બ્રાહ્મશંકર ત્રિવેદી,  
પ્રોફેસર અતિસુબ્રહ્મશંકર કમળાશંકર ત્રિવેદી  
અધ્યાપક-એમ. સી. કોઠારી, હાપડી ધાળ, વડોદરા  
મુદ્રક ૦-૨-૬

# ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ ગુજરાતી કૉપીરાશ્ટ્ર વિભાગ ]

અનુક્રમાંક ૮૭૫૨ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ત્રિ લક્ષ્મી વાચનપાત્ર ૩૧

વિષય મ ૧૨૪ : ૮૪૩ : ૬ - ૨

[ વડોદરાનાજયે પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે મંજૂર કરેલું ]

# ત્રિવેદિવાચનમાળા— પુસ્તક પહેલું

કેળવણી

રાજ બહાદુર કમળાશંકર પ્રાજ્ઞશંકર ત્રિવેદી,  
બી. એ.,

વાનપ્રસ્થ પ્રિન્સિપાલ, પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ—અમદાવાદ  
અને

અતિસુખશંકર કમળાશંકર ત્રિવેદી,  
એમ. એ., એલ એલ., બી.,

નૈતિક ને માનસિક તત્ત્વજ્ઞાનના અને ગુજરાતીના પ્રોફેસર,  
વડોદરા કોલેજ—વડોદરા

પ્રકાશક

એમ. સિ. કોઠારી,  
કાપડી પોળ, રાવપુરા—વડોદરા

બીજી આવૃત્તિ: ૧૯૨૨

[ સર્વ હક લેખકોને સ્વાધીન છે. ]

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય  
અમદાવાદ  
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ  
૯૦૫૨  
મે ૨૫/૧૧/૨૦૨૧

---

---

સુરત—ચૌટાના પૂલ ઉપર આવેલા “સુરત સિટિ” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં  
હાકોરદાસ માનસિંહે છાપ્યું.

---

---

જપાય છે, થોડા વખતમાં બહાર પડશે:—  
પુસ્તક બીજું; પુસ્તક ત્રીજું; પુસ્તક ચોથું

## પ્રસ્તાવના

વાચનમાળાનું આ પ્રથમ પુસ્તક છે. એમાં લગભગ બધા જોડા-ક્ષરોનું જ્ઞાન આપ્યું છે. પાઠમાં આવતા જોડાક્ષરો કયા મૂળાક્ષરોના બનેલા છે તે પાઠને મથાળે દર્શાવ્યું છે. નવા નવા જોડાક્ષરો લખતાં ને વાંચતાં આવડે, તેની શિક્ષકે કાળજી રાખવી. માત્ર વાંચતાં આવડે એટલુંજ બસ નથી. લખતાં પણ સાચે સાચેજ શિખવવું. તે માટે દરેક પાઠને અન્તે લખે—એમ આપી કેટલાક શબ્દો ને એકાદ વાક્ય આપ્યાં છે. તે માર્ગસૂચક સમજવું. શિક્ષકે જોડાક્ષરવાળા શબ્દો લખાવવા ને શિખ્યો જોડાક્ષરો બરાબર લખે એમ કરવું. કેટલાક જોડાક્ષર લખવા અધરા છે, તે પર ખાસ લક્ષ્ય ખેંચવું; જેમકે ક્ષ, લ્ષ, લ્ષ, ઘ, ઘ. મોટી ઉમરના પ્રજ્ઞુ કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ ‘ક્ષ’ બરાબર લખી શકતા નથી; ‘ક્ષ’ ને બદલે ‘ધ્ધ’ લખે છે. આ યોગ્ય શિક્ષણના અભાવનું પરિણામ છે. ‘ક્ષ’ ને ‘જ્ઞ’ એમાં કયા મૂળાક્ષરો છે તે લખાણુ પરથી સમજાતું નથી. માટે એના ઉચ્ચાર પર લક્ષ્ય ખેંચવું. ક્રન્પ એમ બોલાવવાથી ‘ક્ષ’ જેવો ઉચ્ચાર થશેજ, પરંતુ ‘જ્ઞ’ નો હાલ ઉચ્ચાર બગડી જવાથી જ્ઞન્ગ એમ બોલાવવાથી જ્ઞ જેવો ઉચ્ચાર થશે નહિ. શિક્ષકે એ સમજવું ને અધિકારને અનુસરવું બાળકનું લક્ષ્ય ખેંચવું.

ગદ્ય પાઠનો ને કવિતાનો અર્થ શિખવવામાં ઘણા શિક્ષકો ભૂલ કરે છે. શબ્દોના પર્યાય શબ્દો આપી ને કવિતાની સમજાવતી પોતાની શક્તિ પ્રમાણે શિખવી તે મોંએ કરાવે છે. એ પદ્ધતિ અશાસ્ત્રીય છે. બાળક જેમ સમજાવે તેમ તેને સમજાવવા દેવું. તે પોતાના શબ્દોમાં બહુ સારી રીતે સમજાવી શકે છે. પર્યાય શબ્દોજ અપાવવા એવી શિક્ષકોની સમજ ભૂલ-ભરેલી છે. બાળક વાક્ય સમજતાં હોય એમ જણાય એટલે બસ છે. તે ક્રમે ક્રમે પર્યાય શબ્દો શીખશે.

આ આવૃત્તિમાં અમે ભાષામાં બને તેટલી સરળતા કરી છે.

ફેબ્રુઆરિ  
૧૯૨૨

} કમળાશંકર પ્રાણશંકર ત્રિવેદી,  
અતિસુખશંકર કમળાશંકર ત્રિવેદી

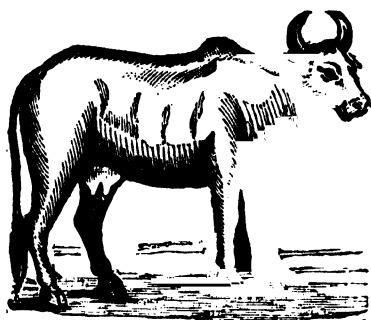
# અનુક્રમણિકા

	પૃષ્ઠ
૧. પાઠ ૧લો ગાય	૧ - ૨
„ ૨જો મહેતાળ	૨ - ૩
„ ૩જો ચોકખાઈ	૪ - ૫
„ ૪થો કવિતા:ધીમે	
ધીમે બણાય.	૫ - ૬
„ ૫મો મેજો	૬ - ૭
„ ૬ટો નાણું	૮ - ૯
„ ૭મો સંપ	૯ - ૧૧
„ ૮મો કવિતા: રૂડી	
રીતે રહો.	૧૧-૧૨
„ ૯મો મહીના	૧૨-૧૪
„ ૧૦મો મહીના (ચાલુ)	૧૪-૧૬
„ ૧૧મો મહેનત	૧૬-૧૮
„ ૧૨મો કવિતા:ઉદ્યોગ	૧૮-૧૯
„ ૧૩મો દૂધ	૧૯-૨૦
„ ૧૪મો સાચું	
બોલવું.	૨૧-૨૩
„ ૧૫મો મુસાફરી	૨૩-૨૫
„ ૧૬મો કવિતા: માફ	
સુખ	૨૫-૨૬

	પૃષ્ઠ
„ ૧૭મો વાંદરાં	૨૭-૨૮
„ ૧૮મો માકડાં	૨૮-૩૦
„ ૧૯મો વિવેક	૩૦-૩૨
„ ૨૦મો ધાતુ	૩૨-૩૫
„ ૨૧મો કવિતા:સંતોષ	૩૫
„ ૨૨મો મુંબઈ	૩૬-૩૮
„ ૨૩મો મુંબઈ (ચાલુ)	૩૯-૪૧
„ ૨૪મો દયા	૪૧-૪૫
„ ૨૫મો સોબત	૪૫-૪૮
„ ૨૬મો કવિતા: મારો	
આનંદ	૪૮
„ ૨૭મો સુદામા	૪૯-૫૧
„ ૨૮મો વીંછી	૫૧-૫૩
„ ૨૯મો વાધ ને સિંહ	૫૩-૫૫
„ ૩૦મો કવિતા:	
સ્વતંત્રતાનું સુખ	૫૫-૫૬
„ ૩૧મો રામ અને	
સીતા	૫૬-૫૭
„ ૩૨મો રામ અને	
સીતા (ચાલુ)	૫૮-૫૯
„ ૩૩મો પાંડવો	૬૦-૬૨
સમન્વૃત્તી	૬૩-૬૪

# પાઠ ૧લો

ગાય



ત + ર = ત્ર, ત + ય = ત્ય

મારાં વહાલાં બાળકો ! ઉપલું ચિત્ર તપાસો. એ શેનું છે ?

ગુરુજી, એ તો ગાય માતાનું ચિત્ર છે.

ખરી વાત છે, ભાઈઓ. તમે ગાયને માતાખરાખર કહો છા. માની પેઠે એ પણ એના દૂધથી આપણને ઉછેરે છે. ભેંસના દૂધ કરતાં એનું દૂધ વણું હલકું છે. દૂધનું દહિં થાય છે, દહિંનું માખણ, ને માખણનું ઘી. એ બધું આપણા ખાવામાં આવે છે. ગાય જુદા જુદા રંગની હોય છે: જેમકે, રાતી, ઘોળી, કાળી.

એ શું ખાય છે તે તમે જાણો છે ?

હા, જી, એ ઘાસ ખાય છે.

ખરાખર છે. એની ગરદન ઘણી લાંબી છે. તેથી એ ડોકું નીચું કરે છે ત્યારે તે જમીન સુધી પહોંચે છે.

એને માથે શીંગડાં છે. તે તમે જોયાં ? એથી એ પોતાનો  
બચાવ કરે છે. પણ એ ગરીબ છે. એ કોઈને નકામું  
ભારતી નથી. એના કાન કેવા લાંબા છે ! એ પૂંછડું કેવું  
હલાવ હલાવ કરે છે ! એથી એને જીવડાં કરડી ખાતાં  
નથી. એને ચાર પગ છે. પગને તળીએ ફાટવાળો બડો  
નખ છે. તેને ખરી કહે છે.

લખો—ચિત્ર, ત્યારે, દહિં, ગુરુજી  
આ ગાય માતાનું ચિત્ર છે.

## પાઠ રજી મહેતાજી



પૂ + ર = પ્ર, સ + ત = સ્ત



ભાઈ, હવે તારી ઉમર નિશાળે ભણવા જવાની થઈ છે. હું તને આજે નિશાળે બેસાડવાનો છું. ત્યાં તને મહેતાજી સાહેબ શિખવશે. ઘેર તું માખાપ કહે તેમ કરે છે. નિશાળમાં મહેતાજીના હુકમ પ્રમાણે ચાલજે.

માખાપ છોકરાંનું ભણું ચાહે છે. તેમને સારી શિખા-મણુ દઈને સારે રસ્તે ચઢાવે છે. મહેતાજી પણ માખાપના જેવું કામ કરે છે. તે નિશાળીઆઓને પાઠ ભણાવે છે, દાખલા ગણાવે છે, ને કસરત કરાવે છે.

નિશાળમાં તારા જેવા ઘણા ભણુનારાઓ આવે છે. તેમની સાથે મહેતાજી તને રમાડશે ને ભણાવશે, તેથી તને બહુ મજા પડશે. તું હોંસે હોંસે વહેલો વહેલો નિશાળે જઈશ.

જૂના વખતમાં આપણા દેશમાં ઋષિઓ ભણુવાનું ને ભણાવવાનું કામ કરતા. તેમને ત્યાં માખાપો છોકરાઓને ભણુવા મોકલતા. છોકરાઓ તેમની પાસે ભણુતા, આઠદસ વરસ રહેતા, ને તેઓ કહે ત્યારે પાછા ફરતા. તું પણ મહેતાજીનો હુકમ બરાબર પાળજે.

લખો—શિખામણુ, જૂનું  
ઋષિઓ જંગલમાં રહેતા.

## પાઠ ૩૯

## ચોકખાઈ



કૂ + ખ = કખ, વૂ + ય = વ્ય

ભાઈ, કાલે આપણે ત્યાં પેલો છોકરો આવ્યો હતો, તેને તેં જોયો હતો? એને હાથે કકડો વિટાળેલો હતો. એની કેડે ગોળ કાળાં કાળાં ચાઠાં હતાં.

હા, બેન, એ છોકરો ગંદો છે. એ રોજ નહાતો નથી. એ લુગડાં પણ મેલાં પહેરે છે. એથી એને હાથે ખસ થઈ છે. કેડે દરાજ થઈ છે. શરીર ચોકખું સખડું, નહિ તો એવા ચામડીના રોગ થાય છે.

ખસવાળા છોકરાને અડકવું નહિ. એને અડકવાથી ખસ થાય છે. વહેલા ઊઠીને રોજ સવારે નહાવું. નહાતી વખતે શરીર ખૂબ ચોળવું. લુગડાં પણ ચોક્ખાં રાખવાં.

ચામડીમાં નાનાં નાનાં બાકાં છે. એ એવાં નાનાં છે કે આપણે એને જોઈ શકતાં નથી. એમાંથી મેલ આપણા શરીરમાં પેસે છે, તેથી રોગ થાય છે. માટે આપણે શરીરે ચોક્ખાં રહેવું. ધોએલાં કપડાં પહેરવાં. ચોક્ખાં રહેવાથી શરીરમાં ચાલાકી આવે છે. આપણા ઘરમાં બધાં કેવાં ચોક્ખાં રહે છે !

લખો—ચોક્ખું, શરીર, આબ્યો

ચોક્ખાં છોકરાં બધાંને ગમે છે.

## પાઠ ૪થો

ધીમે ધીમે ભણાય.

મૂ + હ = મ્હ, રૂ + પ = પ્, સૂ + હ = સ્હ,

પૂ + હ = પ્હ, રૂ + વ = વ્

દોહરો

મ્હેલ ઝરૂખા શોભિતા, મોટા ભવ્ય જણાય,  
ધીમે ધીમે નીમથી, ચણતાં સ્હેજ ચણાય. ૧

સુંદર મોંઘાં ચીર જે, પહેરી મન હરખાય,  
 પળ પળ ધીમે નીમથી, વણુતાં સહેજ વણાય. ૨  
 આંખા મોંઘા ઊગવી, ફળ ખાવા મન થાય,  
 વર્ષ ઘણાં ધીમે જતાં, મહેનત સંતોષાય. ૩  
 ધીમે ધીમે સહેલજી, કામો સર્વે થાય,  
 ભણવાનું તે રીતથી, ધીમે ધીમે થાય. ૪

## પાઠ પમેા

મેજો



$$ચૂ + ય = ચ્ય$$

ભાઈ, આજ સાંજે હું મેજો જોવા જવાની છું. તમે મારી સાથે આવશો ?

બેન, તમે કેની સાથે જવાનાં છે ?

મોટા ભાઈ આપણને મેળો ખતાવવાના છે. આજનો મેળો મોટો છે.

હા, આ તો બજેવનો મેળો છે, એટલે મોટો છે. એ દરિયાને કિનારે ભરાવાનો છે. લોકો દરિયાની પૂજા કરવાના છે.

ભાઈ, ચાલો, આપણે જલદી જઈએ.

બેન, જો પેલો મેળો. આપણે આવી પહોંચ્યાં છીએ.

ભાઈ, જોયું ? લોકોની ભારે ઠઠ ભરાઈ છે.

કેટલી બધી રમકડાંની દુકાનો મંડાઈ છે ?

જાતજાતનાં રમકડાં છે.

હા, કાચનાં, રખરનાં, લાકડાનાં, માટીનાં, ને કાગળનાં છે.

ઠેકાણે ઠેકાણે ખેલો થાય છે, તે જુઓ.

પેલાં ચકડોળ કેવાં ફરે છે !

આજનો મેળો જોઈ આપણને બહુ આનંદ થયો.

આવા મેળા રોજ આવે તો કેવું સાફ !

લખો—ઠઠ, દરિયો, આનંદ

કેવો સારો મેળો ભરાયો છે !

## પાઠ દુટ્ટો

નાણું

પૂ + ય = પ્ય, ગૂ + ર = ગ્ર,

ફૂ + ક = ફ્ક, રૂ + ધ = ર્ધ

ભાઈ, મારા હાથમાં આ શું છે ?

રૂપીઓ છે.

એ શા કામમાં આવે છે ?

મોટી બેન, તે હું જાણતો નથી. મને કહો.

એના વડે બજારમાંથી જોઈતી વસ્તુઓ ખરીદાય છે.

એ શેનો બનેલો છે ?

રૂપાનો.

રૂપાનું બીજું કંઈ બને છે ?

તમારે પગે સાંકળાં ને વેડ છે, એવાં ઘરેણાં બને છે.

આ રૂપીઆની બંને બાજુએ શું છે ?

મને ખબર નથી.

જુઓ, હું શિખવું છું. [એક બાજુએ આપણા રાજનું ચિત્ર છે. બીજી બાજુએ 'એક રૂપીઓ' એમ અંગ્રેજીમાં છાપ્યું છે. એ આપણી સરકારનો સિક્કો છે. ભાઈ, હમણાં રૂપીઆને ઠેકાણે નોટો ચાલે છે. તે તે જોઈ છે ?

ના, બેન, તે મને ખતાવો.

જો, આ રૂપીઆની નોટો છે.

બોલ, ભાઈ, રૂપીઆના અર્ધા કેટલા આવે?

બે.

તેં અર્ધા જોયા છે?

હા.

એ બે જાતના આવે છે, એક રૂપાના ને બીજા નિકલના. પાવલી અને બેઆનીઓ પણ એવી આવે છે. આની નિકલની આવે છે. પૈસા ને પાઈઓ તેં જોયાં છે. એ શેનાં બનેલાં છે?

ત્રાંબાનાં.

હા, એ બધાં સિક્કા છે. એને નાણું કહે છે.

લખો—અર્ધો, વસ્તુ, સિક્કો

આપણે ત્યાં રૂપાના, નિકલના, ને ત્રાંબાના સિક્કા ચાલે છે.

## પાઠ ૭મો

સંપ

જ + ય = જ્ય

મારાં વહાલાં બાળકો ! મારી પાસે આવો. હું તમને આજે તમારા ભલાની એક વાત કહું છું. સાંભળો.



હમણાં તમે ભાઈબેનો કેવાં હળીમળીને ચાલો છો !  
 મોટાં થાઓ ત્યારે એવોજ સંપ રાખજો. જુઓ, સામે ઘેર  
 પાંચ પાંચ ભાઈઓ છે. તે બધા કેવા એકઠા રહે છે ને  
 સુખમાં દિવસો ગાળે છે ! તેઓ સઘળાં, તેમની બેનો, ને



તેમનાં છોકરાં, ભેગાં કેવાં શોભે છે ! તેમનું આખું કુટુંબ રળીઆમણું દેખાય છે. દરેક કામમાં તેઓ એક એકને કેવી મદદ કરે છે ! તેમનો સંપ બેઠને બીજાં રાજ થાય છે. પ્રિય બાળકો ! તમે પણ મોટપણે એવીજ રીતે ચાલજો. જ્યાં સંપ છે ત્યાં જંપ છે. જ્યાં સંપ છે ત્યાં બળ છે. જ્યાં સંપ છે ત્યાં સુખ છે. કુસંપથી કજીઓ ને કંકાસ વધે છે. તેથી આપણે નબળાં થઈએ છીએ ને દરેક રીતે દુઃખી બનીએ છીએ.

સંપે સહુ સુખમાં વસો, વધો શાંતિ ને પ્રીત;  
હળીમળી બાળક રહો, રાખો એવી રીત.

લખો—સ્નેહ, પ્રિય, શાંતિ, દુઃખી  
બાળકોને વાતો પ્રિય હોય છે.

## પાઠ ૮મો

૩૪ી રીતે રહો.

શ્ + વ = શ્વ, ન્ + ન = ન્ન, વ્ + હ = વહ,  
ફ્ + ળ = ફ્લ, સ્ + ન = સ્ન, ગ્ + ત = ગ્ત

મનહર છંદ

ધૃશ્વર પ્રસન્ન રહે, માતતાતબોલ પાળે,  
ધૃશ્વર પ્રસન્ન રહે, ગુરૂની શીખ પાળે,

ઇશ્વર પ્રસન્ન રહે, ભાઈબેનસંપ વધે,  
 ઇશ્વર પ્રસન્ન રહે, જગતમાં સ્નેહ વધે. ૧  
 ઇશ્વર હમેશ રહે, માતતાતપ્રેમ જતે,  
 ઇશ્વર હમેશ રહે, ગુરૂની રહેમ જતે,  
 ઇશ્વર હમેશ રહે, ભાઈબેનસંપ જતાં,  
 ઇશ્વર હમેશ રહે, જગતમાં સ્નેહ જતાં. ૨

દોહરો

બહાલાં બાળક સૌ તમે, રહો રહેરી રીત,  
 માતતાત ગુરુજન વિષે, ખૂબ વધારો પ્રીત. ૩  
 ભાઈબેન સંપે રહો, વધો જગતમાં સ્નેહ,  
 ઇશકૃપાએ મેળવ્યો, દીપાવો તે દેહ. ૪

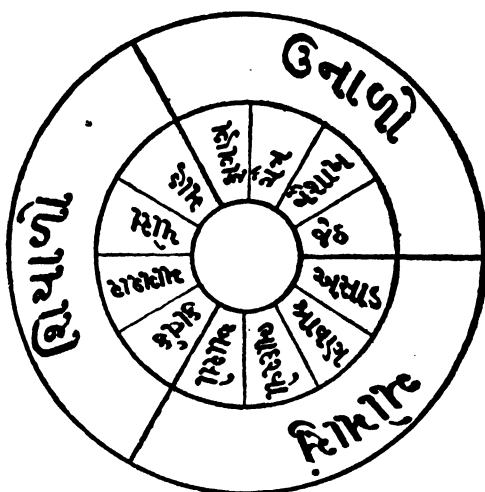
## પાઠ દર્શો

મહીના

ક્ષ + પ = ક્ષપ, શ્ + ર = શ્ર, દ્ + ર = દ્ર,  
 ખ્ + ય = ખ્ય, છ્ + ય = છ્ય

શિક્ષક—ભાઈઓ, તમે ચોમાસાનો પાઠ શીખ્યા છો. ખરૂં કેની ?

નિશાળીઓ—હા, જી, શિયાળાનો પણ ચાલી ગયો છે.  
 બીજો—સાહેબ, ઉનાળાનો પણ ભણ્યા છીએ.



શિક્ષક—વારૂ, ચોમાસું કેટલા મહીના રહે છે ?

નિશાળીઓ—ચાર મહીના, સાહેબ.

શિક્ષક—એ મહીનાઓનાં નામ કહું છું. સાંભળો.  
અસાડ, શ્રાવણ, ભાદરવો, ને આસો.  
કેટલા દિવસનો મહીનો તે જાણો છો ?

નિશાળીઓ—હા, જી, ત્રીસ દહાડાનો એક મહીનો  
થાય છે.

શિક્ષક—હા. દરેક મહીનાનાં બે પખવાડીયાં હોય  
છે. અજવાળીયા પખવાડીયામાં ચંદ્રનું  
અજવાળું હોય છે. અંધારીયામાં અંધારું  
હોય છે. તમે મેળાનો પાક વાંચ્યો છે.  
બળેવ કયા મહીનામાં આવે છે ?

નિશાળીઓ—સાહેબ, શ્રાવણ મહીનામાં ધણા મેળા આવે છે. એજ મહીનામાં બળેવ આવતી હશે.

શિક્ષક—હા, શ્રાવણની પુનેમે બળેવ આવે છે. આસો માસની અમાસે દીવાળી આવે છે. એ હિંદુઓનો મોટામાં મોટો તહેવાર છે.

નિશાળીઓ—હા, જી. દીવાળીમાં તો બહુ મઝા પડે છે. ઘેર ઘેર દીવા થાય છે. ફટાકા ને કોઠી ફૂટે છે. બપોરીઆં સળગે છે. હવાઈઓ ઊડે છે.

શિક્ષક—હા. હવે બાકીના મહીના કાલે શિખવીશ.

લખો—શ્રાવણ, પુનેમ, અમાસ, શિક્ષક શિક્ષકનું કહ્યું માનવાથી ભણતાં જલદી આવડે છે.

## પાઠ ૧૦મો

મહીના (ચાલુ)

હ્ર + ય = હ્ય, ર્ + ત = ત્, ક્ + ર = ક્ર,  
 ન્ + ત = ન્ત, લ્ + લ = લ્લ, મ્ + મ = મ્મ

શિક્ષક—દીવાળી કયા મહીનામાં આવે છે? કાલે શિખવ્યું તે યાદ છે ?

નિશાળીઓ—હા, જી. આસો મહીનામાં.

શિક્ષક—હા, આસોની અમાસે. માઈ કહ્યું સાંભળશો તો બધું આવડશે. જુઓ, અજવાળીઆને સુદ કહે છે ને અંધારીઆને વદ કહે છે. ત્યારે બોલો, દીવાળી સુદમાં આવે છે કે વદમાં ?

નિશાળીઓ—વદમાં, સાહેબ.

શિક્ષક—ખરી વાત. દીવાળી એ વરસનો છેલ્લો દિવસ છે. બીજે દિવસે નવું વરસ બેસે છે. એ કાર્તિક માસનો પહેલો દિવસ છે. મહીનાનો પહેલો દહાડો પડવો કહેવાય છે.

નિશાળીઓ—એ દહાડે તો ઘણું ઘેર વાજાં વાગે છે. લોકો મંદિરમાં દર્શન કરવા જાય છે.

શિક્ષક—હા. હવે શિયાળો બેઠો. કાર્તિક, માગશર, પોસ, ને માહ, એ ચાર મહીના શિયાળાના છે. એમાં કોઈ તહેવાર આવે છે ?

નિશાળીઓ—સાહેબ, કનકવા ચગાવવાના દહાડા એમાંજ આવે છે. નહિ વાડ ?

શિક્ષક—હા. પોસ મહીનામાં સંક્રાન્ત આવે છે. તે દહાડા પર તમે પતંગો ઉડાવો છો. એમાં તમને બહુ ગમ્મત પડે છે. નહિ વાડ ?

નિશાળીઓ—હા, જી. અમને પેચ કરવા બહુ ગમે છે.

શિક્ષક—હવે, ઉનાળાના ચાર મહીના રહ્યા. તે તમે જાણો છો? સાંભળો. ફાગણ, ચૈત્ર, વૈશાખ, ને જેઠ. એ ચાર મહીનાનો ઉનાળો થાય છે. હોળી કયા મહીનામાં સળગે છે?

છોકરાઓ—ફાગણમાં.

શિક્ષક—હા. ફાગણ મહીનાની પુનેમે મહોલ્લો મહોલ્લો ચકલે ચકલે હોળી સળગે છે.

લખો—સંક્રાન્ત, કાર્તિક, ચૈત્ર, મહોલ્લો, દર્શન મારી બા રોજ સાંજે દર્શન કરવા જાય છે.

## પાઠ ૧૧મો

મહેનત



$$દ + ય = ઘ$$

બેન, બા તો જ્યારથી ઊઠે છે ત્યારથી કામમાં ને કામમાં મચેલી રહે છે. એને તો કામ, કામ, ને કામ જ છે. મોટા ભાઈ પણ મેજ પર કંઈ ને કંઈ લખતા કે વાંચતા જ હોય છે. બેમાંથી એકેને હું નવરૂં બેઠેલું તો દેખતો જ નથી.

હા, ભાઈ, મહેનત વગર કોઈને ચાલે એમ નથી. આપણે ખાવાને અનાજ ને પહેરવાને કપડાં જોઈએ છે. એ કંઈ એની મેજે પેદા થાય છે ?

હા, બેન, એ તો હું જાણું છું. ખેડુતો ખેતર ખેડે છે ત્યારે જ અનાજ પાકે છે. આપણા શહેરમાં રૂં કાંતવાનાં ને લુગડાં વણવાનાં કેટલાં બધાં કારખાનાં છે ! વહાણું વાય છે કે એમાં સિસોટીઓ વાગે છે ને હજારો મનુરો કામે જાય છે. દરજીઓની દુકાનો ઠેકાણે ઠેકાણે છે. તેમાં લુગડાં સિવાય છે, તે આપણે પહેરીએ છીએ.

ખરૂં, ભાઈ, ઈશ્વરે આપણને મહેનત કરવાને જ પેદા કર્યાં છે. મહેનતથી જ આપણું શરીર તંદુરસ્ત રહે છે. નદીનાં પાણી વહે છે તેથી તે ચોક્ખાં રહે છે. સૂરજ પણ આખો દિવસ આકાશમાં ફરી એક દિશાથી બીજી દિશાએ જાય છે. આળસુ માણસો દુઃખી થાય છે. એમને કોઈ ચલાવું નથી. માટે આપણે હમેશાં સાચા ઉદ્યમમાં ગુંથાએલાં રહેવું. ઉદ્યમનાં ફળ મીઠાં છે.

લખો—વહાણું, ઉઘમ, સિસોટી

માણસે હમેશાં સારા ઉઘમમાં ગુંથાએલા રહેવું.

## પાઠ ૧૨મો

### ઉદ્યોગ

હ + ધ = ધ્વ, ક્ + ત = ક્ત, જ્ + ર = જ્ઞ,  
હ + ર = દ્ર

### દંડવજ્ર

ઉદ્યોગથી બુદ્ધિ ખિલી રહે છે,  
ઉદ્યોગથી શક્તિ બહુ વધે છે,  
ઉદ્યોગથી દુઃખ બધાં ટરે છે,  
ઉદ્યોગથી કામ બધાં સરે છે. ૧

ઉદ્યોગહીના જડમાં ખપે છે,  
ઉદ્યોગહીના દુબળા ખપે છે,  
ઉદ્યોગહીના દુખમાં ભમે છે,  
ઉદ્યોગહીના જગને દમે છે. ૨

### દ્રુતવિલંબિત

નવ તમે કદિ આળસમાં ફરો,  
બહુ ઉમંગથી કાર્ય રૂડાં કરો,



તન સદા શ્રમથી સુખિયું થશે,  
મન કુમાર્ગમહીં ન કદી જશે. ૩

## પાઠ ૧૩મો

દૂધ

પ્ + લુ = ખલુ, સ્ + વ = સ્વ

પ્રિય બંધુઓ ! તમે ગાયનો પાઠ શીખી ગયા છો. ગાય દૂધ આપે છે. એ દૂધથી આપણે ઉછરીએ છીએ. એ પચવામાં ઘણું હલકું છે. આથી માંદાં માણસોને એ પીવાથી ગુણ થાય છે. ભેંસનું દૂધ શરીરને વધારે ભારે થડે છે. બીજાં કોઈ પ્રાણી દૂધ આપે છે ?

હા, જી. બકરી દૂધ આપે છે.

સાહેબ, ગધેડી પણ આપે છે.

ખરી વાત. એ દૂધ આપણે હમેશા પીતા નથી. પણ વૈદો કેટલાક રોગમાં એ દૂધ વપરાવે છે. બકરીનું દૂધ ઉધરસ પર ગુણ કરે છે.

વારૂ, હવે આ સવાલનો જવાબ આપો. દૂધનું શું થાય છે ?

ગુરુજી, એ તો અમે શીખ્યા છીએ. દૂધનાં દહિં, માખણ, ને ઘી થાય છે.

હા, દૂધને આખરે છે એટલે દહિં થાય છે. પહેલું દૂધને ઊનું કરે છે. પછી ટાકું પાડે છે. ઉંકાયું થાય એટલે તેમાં થોડું દહિં નાખે છે. તે બધા દૂધમાં હલાવે છે. આને આખરવું કહે છે. તમને દહિં ભાવે છે ?

હા, જી. દહિંમાં ખાંડ નાખવાથી તે ઘણું મીઠું લાગે છે.

હા. તમે જાણો છો ? શ્રીકૃષ્ણને દહિં ઘણું વહાલું હતું. દહિંને કપડામાં નાખી છણે છે. ગળપણ સાથે તે ઘણું સ્વાદ લાગે છે.

દહિંને વલોવવાથી છાસ થાય છે. દાક્તરો માંદાં માણસોને છાસ ખાવાનું કહે છે. છાસ ઉપરથી માખણ તારવી કાઢે છે. તે માખણનું ઘી થાય છે.

દૂધનું શું શું બને છે ? સાંભળો. દૂધનો માવો થાય છે. પેંડા ને ખાસુદી પણ એનાં થાય છે.

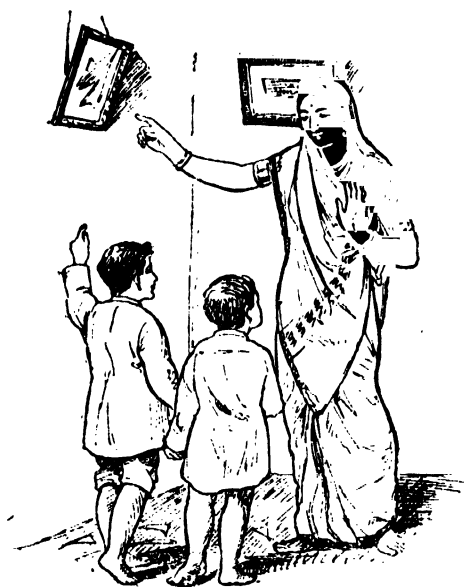
સાહેબ, શ્રીખંડ એનોજ થાય છે કેની ?

હા. તમે બરફી ખાધી હશે. એ પણ એનીજ બનાવે છે. ભાટીઆઓ દૂધને ગરમ કરે છે. પછી તેમાંથી જડી તર કાઢે છે. તેને મલાઈ કહે છે. તે પણ તમે ખાધી હશે. જોયું ? દૂધની કેટલી બધી ખાવાની ચીજો બને છે ?

હાજો—શ્રીકૃષ્ણ, પ્રિય, ઉંકાયું

તમને દહિં મીઠું લાગે છે ?

# પાઠ ૧૪મો સાચું બોલવું.



ન્ર + સ = ન્સ, ગ્ર + ય = ગ્ય,  
ઢ્ + ય = ઢ્ય, ળ્ર + ય = ળ્ય,  
પ્ર + ય = પ્ય

ભાઈઓ, આ તકતાનો કાચ કોણે ભાંગ્યો ?

બા, અમારાથી ભાંગ્યો. માફ કરો. અમે તમને એ કહેવા આવતાં હતાં. એટલામાં તો તમેજ અહિં આવી ચઢ્યાં. અમે દડાની રમત રમતાં હતાં. દોડો ઉછળ્યો

ને કાચ સાથે અફળાયો. હવેથી અમે દડો આંગણામાં ખેલીશું.

સાફ. આંગણામાં રમજો કે પાસેના ચોગાનમાં. તમે સાચે સાચું કહ્યું તેથી હું રાજ થઈ છું.



આગળ, દિવાનખાનામાં માએ બે બેનોને દીઠી. મેજ પર જોતાં લખેલા કાગળો પર બધે સાહીજ સાહી. અરેરે ! આ તો ગજબ થયો. આ સાહી કોણે ઢોળી ? તમારા મોટા ભાઈના કાગળો કોણે ખગાડ્યા ?

મોટી બેન એકદમ બોલી ઊઠી. બા, ધમકાવશો મા. એનો બિલકુલ વાંક નથી. હું મંદુની પેન્સિલ

ઘડવા ચપ્પુ લેવા ગઈ. એટલામાં રસ્તામાં મેં મધુરું  
વાગતું વાળું સાંભળ્યું. ધ્યાન ત્યાં જવાથી ખડીઆને  
હાથનો ધક્કો વાગ્યો. આથી કાગળો ખગડ્યા. ખા,  
ખહુ ખોટું થયું. માફ કરો.

છોકરાં જન્મવા બેઠાં ત્યારે માએ કહ્યું. બાળકો,  
તમે આજ ઘણાં ઠાઠાં થયાં. હું ખહુ રાજ થઈ છું.  
હમેશાં સાચું બોલજો. સજની બીકથી કદી જૂઠું  
બોલશો મા. સાચું બોલવાથી ઈશ્વર રાજ રહે છે.  
સાચું બોલનારનો સહુ ભરોસો કરે છે.

લખો—ઈશ્વર, શિક્ષક, સાહી, આંગણું  
માફ કરનાર પર ઈશ્વર રાજ રહે છે.

## પાઠ ૧૫મો

### મુસાફરી

ષ્ + ય = ષ્ય, સ્ + ટ = સ્ટ, દ્ + ર = દ્ર,  
પ્ + લ = પ્લ, ર્ + મ = મ્, ર્ + ડ = ડ્

ભાઈ, આવ્યો ? ક્યાં ક્યાં જઈ આવ્યો ? શું શું  
જોયું ? તારી સાથે કોણ કોણ હતા ?



બા, શિક્ષક સાહેબ ને અમે ૨૦ શિષ્યો હતા. અમારી જોડે બે માણસ ને એક રસોઈચ્છો હતા. અમદાવાદથી નીકળ્યા અમે વહેલાં વડોદરા ગયા. દરેક સ્ટેશન પર જોવાની ખૂબ ગમ્મત પડતી. ગાડીમાંથી ઉતરનાર ને ગાડીમાં બેસનારની શી ધમાલ! પ્લેટફોર્મ પર કેવી દોડદોડ ! કેટલાક તો ગાડી ઉપડવાની વેળાએજ આવતા. ટિકિટ કરાવી, દરવાજે તેને કપાવી, તેઓ દોડતા દોડતા બેસતા. ગાર્ડ સિસોટી વગાડતો કે ગાડી ઉપડતી. શો તે વખતનો દેખાવ ! જ્યાં ત્યાં આવું સંભળાતું. વહેલા આવજો. ડાગળ લખજો. ત્યાં સહુને બોલાવજો. અમે વડોદરા, સુરત, ને મુંબઈ જોયાં. વડોદરામાં બાગ ઘણો સુંદર ને મોટો છે. મહારાજ ગાયકવાડનો મહેલ ઘણો દેખાવડો છે. સુરતમાં પણ મોટો રાણીનો બાગ છે. પણ તે વડોદરાના બાગ જેવો નથી. તાપી નદીના

કિનારા પરનો દેખાવ ઘણો સુંદર છે. ત્યાંનાં નાનાં-  
મોટાં મકાનો જુદી જુદી ઢખનાં છે. બંગલાઓ પણ  
તેવાજ છે. પણ, બા, ક્યાં એ શહેરો ને ક્યાં મુંબઈ?  
મુંબઈ નગરી તો અલબેલીજ, હોં. એ જોઈને અમે  
છક થઈ ગયા. શાં કોટનાં મકાનો ! જાણે આકાશ  
સાથે વાત કરતાં ન હોય ! શી લોકોની ધમાલ !  
તરેહવાર ઘોડાગાડીઓ, ટ્રામો, મોટરો, ને સાઇકલો,  
એ બધાંની કેવી દોડાદોડ ! કેવો સુંદર દરિયાકિનારો !  
કેટલી બધી આગબોટો ! વળી મલબાર ટેકરી કેવી  
મજાની ! અહાહા ! ત્યાંથી દેખાવની તો વાતજ શું  
કહું !, બા, મુસાફરી મને બહુ ગમી. એથી મને ઘણું  
જાણવાનું મળ્યું.

લખો—શિક્ષક, શિષ્ય, ટ્રામ  
મુસાફરી કેને પ્રિય નથી ? તેથી આનન્દ સાથે  
ઘણું જાણવાનું મળે છે.

પાઠ ૧૬મો

માઈ સુખ

ગઝલ

ન + ય = ન્ય, ર + ય = ર્ય

પાળેલો કુતરો—

અહા સુખ વિશ્વમાં કેવું, મને મુજ શેઠને ત્યાં છે,  
સહુ ખાવા પિવાનામાં, મને આનંદ ન્યારો છે. ૧

રાની કુતરો—

ખરે સુખ વિશ્વમાં મારું, સહુથી શ્રેષ્ઠ હું માનું,  
ફરું નિત મોજમાં મહાલું, ન કેને શેઠ હું માનું.

પાળેલો કુતરો—

નથી હું ટાઢમાં ઠરતો, નથી તાપે બહુ તપતો,  
નથી વરસાદમાં ધુજતો, સદા હું હર્ષમાં રમતો. ૩

રાની કુતરો—

રુચે જે તે સદા ખાતો, રુચે જ્યાં ત્યાં સદા ફરતો,  
રુચે જે કાર્ય તે કરતો, સદા આનંદમાં ભમતો. ૪

માણસ—

તમારું સૂખ બંનેનું મને લાગે જીહું જૂદું,  
ઘણું પાળેલને સુખ છે, પરંતુ રાનિનું જૂદું. ૫  
ઘણું સુખ શેઠ જે દે છે, સદા તું આપિયું લે છે,  
બની તું દાસ જે લે છે, સદા તે સૂખ નીચું છે. ૬  
ખરું સુખ રાનિ તું લે છે, સદા મનને રુચ્યું લે છે,  
ફરે મનમાનતી રીતે, ખરે તે સૂખ ઊંચું છે. ૭



## પાઠ ૧૭મો

### વાંદરાં



$$ચ + ચ = ચચ$$

બા, જો તો ખરી. છાપરેથી છાપરે આ કેવું કૂદે છે !  
સુરતમાં તો મેં આવું જોયું નથી.

બેન, એ વાંદરું છે. એનું પૂંછડું જોયું ! કેવું મોટું  
છે ! એ એક છાપરેથી બીજે છાપરે કેવી છલંગ મારે છે !  
પેલો મોટો વાંદરો દીઠો ? એનું શરીર કેવું જડું છે !  
એ બધાં વાંદરાંનો સરદાર છે. એ કૂદો કે એની  
પાછળ બધાં કૂદવાનાં. પેલી વાંદરી જોઈ ? એણે  
પોતાનું બચ્ચું છાતીએ કેવું વળગાડ્યું છે ! એને

બચ્ચું કેવું વહાલું છે ! બધાં પ્રાણીને પોતાનાં છોકરાં પર એવુંજ વહાલ હોય છે.

બા, આ તો વાંદરાનાં જુંડનાં જુંડ આવ્યાં.

હા, જોજો. સરદાર વાંદરું કૂદશે કે બધાં કૂદવાનાં. એ છાપરાનાં નળીઆંનો ભૂકો કરી નાખે છે. પતરાં પર અવાજ કેવો થાય છે !

બા, મારા તો કાન ફૂટી ગયા. બા, જો, જો. ઊભું થયું. ચાલે છે ત્યારે તો જાણે માણસજ જોઈ લેવું.

હા, એનું મોં કાળું છે. જો પેલું વાંદરું કુતરાથી કેવું નાહું !

બા, હું લાકડી ડિગામું છું, એટલે એ નાસી જાય છે.

હા, એ આપણાથી બીજો છે. પણ એ છાનુંમાનું ઘરમાં પેસે છે. સીંકા પર ફળ હોય તો તે ઉપાડી જાય છે.

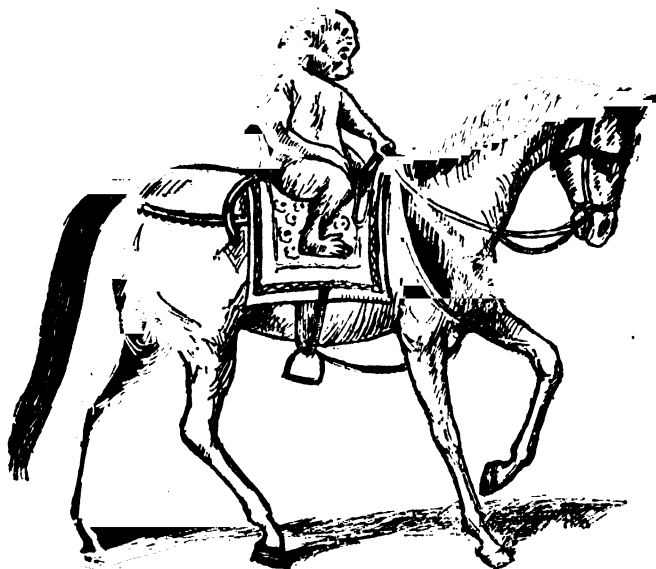
લખો—પૂંછડું, જુંડ, ઊભું

વાંદરાં દેખાવમાં માણસને મળતાં છે.

## પાઠ ૧૮મો

માકડાં

ભાઈઓ, બેનો, આવો. તમને હવે બીજાં વાંદરાં વિષે કહું.



લાલ મોનાં વાંદરાં હોય છે. તેને માકડાં કહે છે. મુંબઈમાં એવાં માકડાં દીડામાં આવે છે. મથુરા ને કાશીમાં તે ઘણાં હોય છે. એ વાંદરાંનું પૂંછડું નાનું હોય છે. એ ઘણાં ચાલાક ને જખરાં હોય છે. આપણે એને મારીએ તો એ આપણને મારવા આવે છે. એ સામાં થાય છે.

બા, કાલે આપણા ઘર આગળ એવાં વાંદરાં અમે જોયાં હતાં.

હા, મદારી વાંદરાં ને વાંદરીનો ખેલ કરતો હતો. જોવામાં રસ પડ્યો હશે. મદારીએ એને કેવાં કેળવ્યાં

હતાં ! એક વાત કહું તે સાંભળો. તમને બહુ હસવું આવશે.

એક દહાડે એક માકડાએ માણસને ઘોડા પર સવાર થતો જોયો. બીજે દહાડે ઘોડાને ઊભો રાખી માણસ ઘરમાં ગયો હતો. એટલામાં માકડું ઘોડા પર બેઠું. સવારની પેઠે એણે પણ લગામ ખેંચી. ઘોડાએ જાણ્યું કે મારો શેઠ બેઠો છે. ઘોડો ચાલતો થયો. લોકો રસ્તામાં જોવા મળ્યા. વાંદરૂં કેવું નકલ કરનારૂં પ્રાણી છે !

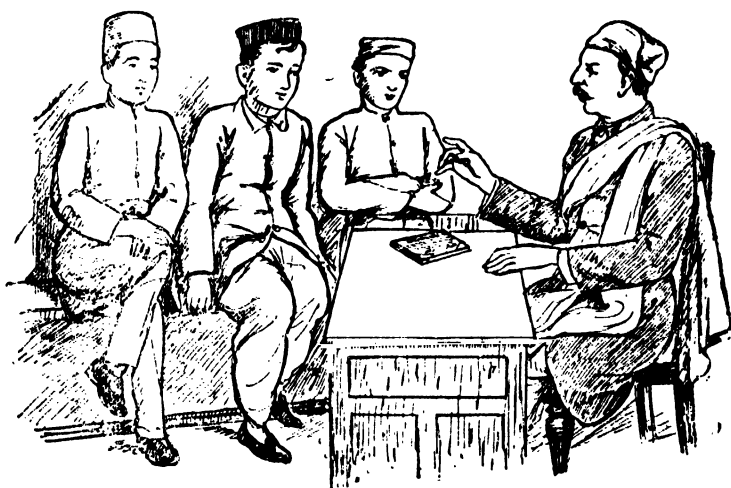
લખો—માકડું, સવાર, નકલ, પ્રાણી  
કેળવ્યાથી પ્રાણી પણ હોશિયાર ને ચાલાક  
થાય છે.

## પાઠ ૧૯મો

### વિવેક

લૂ + ય = લ્ય, ધૂ + ય = ધ્ય

મહેતાજી—મારાં વહાલાં બાળકો ! આજ હું એક કામની વાત શિખવું છું. તમે ધ્યાન દઈ ને સાંભળશો કે ?  
છોકરાં—હા, જી.



મહેતાજી—બહુ સાફ. ત્યારે સાંભળો. તમને શું સાફ લાગે છે ? ‘અલ્યા એ ! આમ આવ,’ કે ‘હે ભાઈ, આમ આવ.’

છોકરાં—સાહેબ, ‘હે ભાઈ, આમ આવ.’

મહેતાજી—જુઓ, ત્યારે. આપણે કોઈને પણ તોછડાઈથી બોલાવવું નહિ. સહુની સાથે સહુકાઈથી ચાલવું. ઊંચાં કેળવાયેલાં માણસોનો દાખલો લેવો. તેઓ કોઈને તુંકારાથી બોલાવતાં નથી.

છોકરાં—ગુરુજી, માખાપ તો અમને ‘તું’ કહે છે.

મહેતાજી—હા, ભાઈ. ખરી વાત છે. પણ માખાપ તમને કેવાં ચહાય છે ! તેમના વહાલની શી વાત !

શિક્ષક પણ છોકરાં પર એવુંજ વહાલ રાખે છે. વહાલ વગરનો તુંકારો તે તોછડાઈ. સમજ્યાં ?

છોકરાં—હા, જી.

મહેતાજી—ત્યારે તમારાથી નાનાંને પણ તુંકારો કરશો નહિ. ઉત્તરે મોટાં હોય તેમને માન આપજો. જેની સાથે જેમ ઘટે તેમ બોલવું. એનું નામ વિવેક. તમે સહુ જોડે વિવેકી થશો કે ?

છોકરાં—હા, જી.

મહેતાજી—સારું બોલવાથી મોં શોભે છે. બોલવા ચાલવામાં હમેશ સલુકાઈ રાખજો. કોઈનું મન દુખાય તેમ બોલશો નહિ. હમેશ સારી રીતે ચાલજો. તેમ ચાલવાથી તમે શાળાંકહેવાશો. સહુ તમારાં વખાણુ કરશે.

લખો—શિક્ષક, વિદ્યા, વિવેક

વિવેકી છોકરાં સહુને વહાલાં લાગે છે.

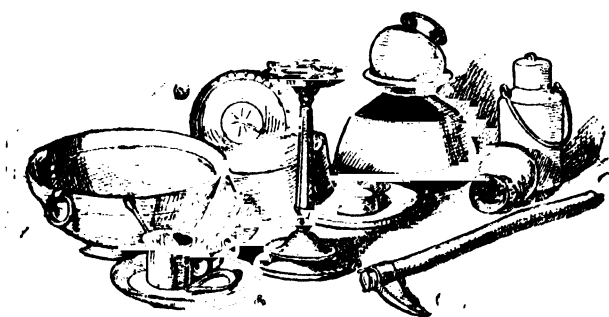
## પાઠ ૨૦મો

ધાતુ

$$ત + ત = ત$$

બાળકો, ભારી પાસે આવો. તમે સિક્કા વિષે શીખી ગયાં છો. યાદ છે ?

હા, બા.



આ સિક્કો તપાસો. એનો રંગ કેવો છે ?

બા, તમારા હાથનાં ધરેણાંના રંગ જેવો છે.

હા, એ સોનાનો સિક્કો છે. મારા હાથનાં, કાનનાં, ને ટોકનાં ધરેણાં સોનાનાં છે. એનો રંગ કેવો છે ?

બા, પીળો છે.

હા, સોનું રૂપા કરતાં ઘણું મોંઘું છે. આથી તવંગર લોકોજ સોનું વાપરે છે. રૂપાથી એ પોચું છે. એનાં ધરેણાં પર ઝીણી નકશી પડી શકે છે. આપણે ત્યાં સોનીઓ હોશિયાર છે. તેઓ સુંદર ઘાટ ઘડે છે. ધરેણાં સિવાય બીજું કંઈ તમે રૂપાનું જોયું છે ?

હા, બા. પૂજનાં વાસણો રૂપાનાં જોયાં છે.

જુઓ નહાવાની કુંડી. એ શેની બનેલી છે ? પૈસા શેના બને છે ?

ત્રાંબાના.

હા, આ કુંડી પણ ત્રાંબાની છે. એથી એને

ત્રાંબાકુંડી કહે છે. પેલો દેમડો ને ઘડો પણ ત્રાંબાનાં છે.  
ત્રાંબાનો રંગ કેવો છે ?

લાલચોળ છે.

ખરૂં. આ વાસણો માંજવાથી સુંદર લાલ થાય છે.  
આ રાંધવાની તપેલીઓ ને જમવાની થાળી જુઓ. એ  
ત્રાંબાની છે ?

ના, એ તો પીળી છે.

હા, એ પિત્તળનાં છે. પિત્તળ પીળું હોય છે. પાણી  
પીવાના કળશીઆ ને પવાલાં પિત્તળનાં બને છે.

બા, વાસણોમાં આ ઘોળું શું છે ?

એ કલાઈ કહેવાય. કલાઈ દેવડાવ્યાથી એમાં  
ખાદી વસ્તુઓ બગડતી નથી.

સોનું, રૂપું, ત્રાંબું, પિત્તળ, ને કલાઈ, એને ધાતુ  
કહે છે. જમીનની અંદર ઊંડી ખાણો હોય છે. તેમાંથી  
એ ધાતુઓ ખોદી કઢાય છે. ખાડા શાથી ખોદાય છે ?  
બાણો છે ?

હા, બા. આપણી વાડીમાં માળી ચાંચવાથી  
ખોદતો હતો.

ખરૂં. એ ચાંચવો શેનો બને છે ? નથી બાણુતાં કેમ ?

વારૂ, જુઓ. એનો હાથો લાકડાનો છે. આગલો  
ભાગ લોઢાનો બનેલો છે. લોઢાનું બનેલું બીજું કંઈ  
તમે જોયું છે ?



હા, બા, પાળી, ચપ્પુ, તાળું, કુંચી.

ખરૂં. લોહું એ પણ ધાતુ છે. બીજી બધી ધાતુથી એ સોંધું છે. પણ એના વગર ખેતર ખેડાય નહિ; ઘર બંધાય નહિ. ખેડવાનાં હળ, ખીલા, ચૂંકા, વગેરે એનાંજ બને છે. એ સસ્તું છે, પણ બહુ ઉપયોગી છે.

લખો—ચપ્પુ, સસ્તું

સોનું શોભિતું ને કીમતી છે. લોહું સસ્તું ને ઉપયોગી છે.

## પાઠ ૨૧મો

સંતોષ

સૂ + ત + ર = સૂત્ર, ક્ + લ = કલ

દોહરો

ગરીબ કેરાં વસ્ત્રમાં, ગરીબને આનંદ;  
ગરીબ કેરાં ઝૂંપડાં, ગરીબને આનંદ. ૧  
ગરીબનાં બાળક વિધે, ગરીબને મન ગર્વ;  
ગરીબ જે એવા જગે, તેને સુખ છે સર્વ. ૨  
હરિકૃપાએ જે મળ્યું, તેથી સંતોષાય;  
તે જનને જગમાં સદા, મનમાં શાંતી થાય. ૩  
અસંતોષિને સર્વદા, મનમાં ક્લેશજ થાય;  
અસંતોષિને સુખ નહીં, કોઈ રીતથી થાય. ૪

## પાઠ ૨૨મો

મુંબઈ

ખૂ + ર = ખ્ર, મૂ + ય = મ્ય

મહેતાજી—છોકરાઓ, મુંબઈ તમે જોયું છે ? જોણે જોયું હોય તે હાથ ડિંગી કરો.

મંગેશ, મંચેર, ને રામલાલે હાથ ડિંગ્યા કર્યા.

મહેતાજી—બોલ તો મંગેશ, તને ત્યાં શું જોવા લાયક લાગ્યું ?

મંગેશ—સાહેબ, ત્યાં એક મોટું સ્ટેશન છે. તે મને બહુ ગમ્યું.

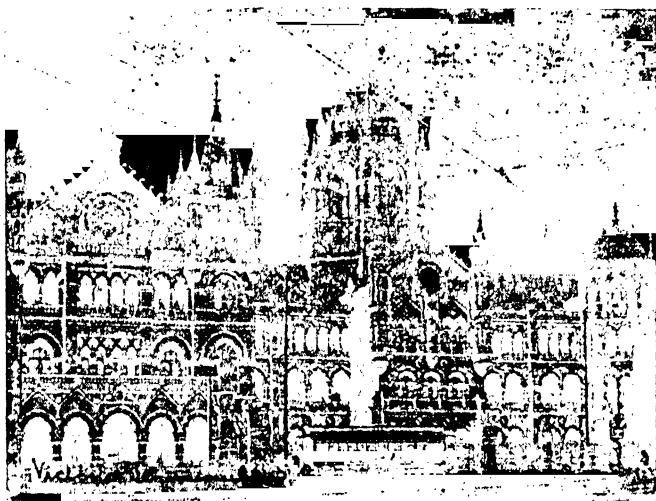
મહેતાજી—શા મોટે ?

મંગેશ—સાહેબ, તે બહુ મોટું છે. ચંદર ચાર-પાંચ ગાડી સાથે ડિલી રહે છે. બધું ભપકાભેર જણાય છે.

મહેતાજી—સ્ટેશનના બહારના ભાગ પર ઘડીચાળ છે. તે તેં જોઈ હશે. તને સ્ટેશનનું નામ યાદ છે ?

મંગેશ—ના, સાહેબ.

મહેતાજી—તેનું નામ તું ભૂલી ગયો ? તેનું નામ બોરીબંદર સ્ટેશન છે. જુઓ, છોકરાઓ, તમને તેનું ચિત્ર બતાવું.



વાર, મંચેર, તને મુંબઈમાં શું ગમ્યું ?

મંચેર—સાહેબ, ચોપાટી.

મહેતાજી—કેમ ?

મંચેર—સાહેબ, ત્યાં હવા ફક્કડ આવે છે. ફરવાની મઝા પડે છે. દરિયાનો દેખાવ ઘણો સરસ છે.

મહેતાજી—તે તો ખરું, પણ તે દેખાવમાં બીજું શું ઘણું સુંદર છે ?

મંચેર—બીજું કંઈ નહિ.

મહેતાજી—ના, તેમ નથી. જો તે કહ્યું તે ખરું છે. પણ ત્યાં જુદા જુદા લોકો જોવામાં આવે છે:—હિંદુ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તિ, પારસી, મરદ તેમજ બેરાં.

આને લીધે દેખાવ પચરંગી હોય છે. દિલને આરામ મળે છે. ત્યાં ચોકખી ને તાજી હવા આવે છે. આંખને આનંદ મળે છે. જુદા જુદા લોકોનો દેખાવ ઘણો સારો લાગે છે. મરદ અને બેરાં આનંદથી ને છૂટથી ફરે છે. એ દેખાવથી કેમ મઝા ન પડે !

જુઓ, છોકરાઓ. આ ચિત્રમાં ચોપાટીનો દેખાવ છે. કેવું સુંદર ચિત્ર છે !



લખો—ખ્રિસ્તિ, સ્ટેશન, મઝા  
લોકે ચોપાટી પર ફરવા જાય છે.

## પાઠ ૨૩મો

મુંબઈ ( ચાલુ )

૪ + ૫ = ૯, ૨ + ૩ = ૫

મહેતાજી—વાર, રામલાલ, તને મુંબઈમાં શું ગમ્યું?

રામલાલ—સાહેબ, માર્કેટ. માર્કેટ આગળ ટ્રામ,  
ગાડી, ને લોકોની ધમાલ હોય છે. તે  
જેઈ હું ઘણો ખુશ થયો હતો.

મહેતાજી—તે માર્કેટનું નામ તું નથી જાણતો ?

રામલાલ—સાહેબ, હું તે ભૂલી ગયો છું.

મહેતાજી—તેનું નામ કાર્ડ માર્કેટ છે. ત્યાં જાત-  
જાતનાં ફળ મળે છે. જાતજાતનાં શાક  
વેચાય છે. જાતજાતનો સૂકો મેવો મળે  
છે. જાતજાતનાં ફૂલ ને પક્ષીઓ પણ  
વેચાય છે. તે તે જોયું હતું ?

રામલાલ—હા, સાહેબ.

મહેતાજી—ટ્રામ ઘોડા વગર ચાલે છે. તે તે  
દીઠું હતું ?

રામલાલ—હા, સાહેબ.

મહેતાજી—તે શાથી ચાલે છે ? તે તે કંઈને  
પૂછ્યું હતું ?

રામલાલ—ના, સાહેબ.

મહેતાજી—જે ત્યારે. હું તને તે કહું. તે વીજળીથી ચાલે છે. ઉપર તાર છે. તેમાંથી વીજળી આવી પૈડાંને ચલાવે છે.

જુઓ, છોકરાઓ, આ માર્કેટ આગળનું ચિત્ર. જુઓ ત્યાંનો દેખાવ. જુઓ, તે કેવો સુંદર છે !



મુંબઈમાં ગાડીઘોડા, ટ્રામ, ને મોટરની ધમાલ બહુજ જખરી હોય છે. ત્યાં ચાલાક માણસોને પણ ચાલવું અઘરું થઈ પડે છે. ત્યાં વસ્તી ઘણીજ ઘીચ હોય છે. મકાનો ઘણાં મોટાં હોય છે. છતાં લોકોને રહેવાની સગવડ મળતી નથી.

જે સુખ મુંબઈ બહાર છે, તે ત્યાં નથી. મુંબઈમાં છે, તે બીજે નથી. સારી હવા બીજે છે, તે ત્યાં નથી. મોટાં શહેરમાં છે, તે નાનાં ગામોમાં નથી. નાનાં ગામોમાં છે, તે મોટાં શહેરોમાં નથી. સુખ ઈશ્વરે જાણે બધે તોળીને આપ્યું છે.

લખો—સગવડ, દ્રામ, વીજળી, વસ્તી  
ઈશ્વરે સુખ બધે તોળીને આપ્યું છે.

## પાઠ ૨૪મો

દયા

સૂ + પ = સ્પ, ર્ + દ = દ્

મહેતાજી—રહીમ, તં આપણા શહેરની ઇસ્ખતાલ જોઈ છે કે ?

રહીમ—ના, સાહેબ.

મહેતાજી—જો ત્યારે, આ તેનું ચિત્ર છે. ત્યાં માંદા માણસોની માવજત મફત થાય છે. દર્દીઓને દવા મફત અપાય છે. ગરીબ માણસો એનો લાભ લે છે.



રહીમ—હા, સાહેબ. મારા મહોલ્લામાં એક છોકરી  
ગાડી તળે છુંદાઈ હતી. તેને પગે ઈજા  
થઈ હતી. તેને લોકો ત્યાં લઈ ગયા હતા.  
કાલેજ તે સાજી થઈને આવી. તેની મા  
ઈસ્પતાલના ડાક્ટરનું બહુ સાઈ  
બોલતી હતી.

મહેતાજી—ખરૂં છે; સાઈ કરે તેનું સાઈજ બોલાય.  
એ ડાક્ટરને લોકો કેવા કહે છે ?

રહીમ—તે મને ખબર નથી.

મહેતાજી—એને દયાળુ કહે છે. ડાક્ટરને દર્દીઓને  
માટે બહુ લાગે છે. બીજાનું દુઃખ  
જોઈ એને દયા આવે છે. ઈસ્પતાલ  
ચલાવનાર સરકાર પણ આજ પ્રમાણે



દયાળુ છે. મકાન, દાકતર, ને દવાનો  
ખરચ દયા ખાતર કરવામાં આવે છે.  
વારૂ, હરિલાલ, આ ચિત્ર જો. એ શું બતાવે છે?



હરિલાલ—સાહેબ, દહેરું.

મહેતાજી—દહેરા આગળ ભિખારીઓ છે, તે જોયા?  
કોઈને હાથ નથી. કોઈને પગ નથી.  
કોઈને આંખ નથી. એ જોયું? પૈસાદાર

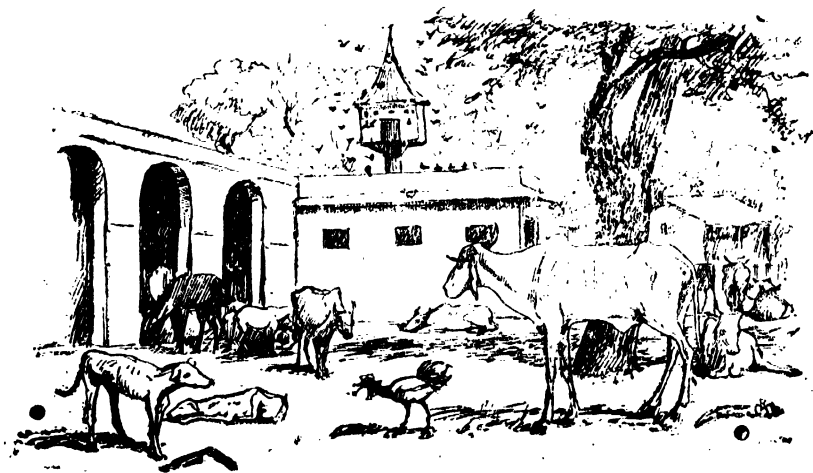
દયાળુ લોકો તેમને દાણા, ફળ, ને  
પૈસા આપે છે, તે જોયું? તે શું  
ખતાવે છે?

હરિલાલ—દયા.

મહેતાજી—દયા કેવી સારી છે! સુખીએ દુઃખીની  
દાઝ જાણવી જોઈએ. દયાળુ થવું  
તમને ગમે કે નહિ?

છોકરાઓ—ગમે.

મહેતાજી—જુઓ આ ત્રીજું ચિત્ર—પાંજરાપોળ.  
જૈન લોકો બહુ દયાળુ છે. તે લોકો  
મોટે ખરચે પાંજરાપોળ નિભાવે છે.  
તમે કંઈ તે વિષે કંઈ જાણો છો?



રમણ—હા, સાહેબ, મારે ઘેર ઘોડો હતો. તે લંબડો થયો એટલે મારા મોટા ભાઈએ તેને પાંજરાપોળમાં મોકલી દીધો હતો.

મહેતાજી—જુઓ ત્યારે. પાંજરાપોળની ગોઠવણ કેવી સારી છે ! કેટલીક પ્રજાઓમાં દુઃખી થએલાં જનવરો મારે આવી ગોઠવણ નથી. ઠોરને પણ આપણી પેટેજ દુઃખ થાય છે. તેમનું દુઃખ જોઈને આપણને દુઃખ લાગવું જોઈએ. બોલો, તમને દયાળુ થવું ગમે કે નહિ ?

છોકરાઓ—સાહેબ, અમને દયાળુ થવું ગમે છે.

લખો—પ્રજા, પાંજરાપોળ, દાકતર

સુખીએ દુઃખીની દાઝ જાણવી જોઈએ.

## પાઠ રખમો

સોખત

$$ખ + દ = જદ$$

સરલા—ભાઈ મુકુંદ, તું ચંપકની સોખત રાખતો ના.

મુકુંદ—બા, મને એની સાથે રમવું બહુ ગમે છે.

સરલા—ભાઈ, ગમે ખરૂં, પણ સારી સોખતે સારા  
થવાય ને માઠી સોખતે માઠા થવાય. આપણા  
ફળીઆમાં પેલી જીવી નકારી છોકરીઓમાં રમે



છગન



હરિલાલ

છે. એ કેવી નકારી થઈ છે ! ને એ કેઈ સાથે  
ચિઢાય છે કે તરત તેને ગાળો દે છે. એટલુંજ  
નહિ, પણ એનાં પોતાનાં માખાપના પણ એ  
સામું બોલે છે. વળી પેલો છગન ફળીઆના  
નકારા છોકરાઓ નેડે આખો દહાડો રખડે  
છે ને લખોટા રમે છે. એ કેવો બગડી ગયો છે !  
નિશાળે જતાં એ કેવું તોફાન કરે છે ! કેટલીક

વાર તો એને બેંચીને નિશાળે લઈ જવામાં આવે છે. એનું મન રમતમાં ને રમતમાં રહે છે. હમણાં તો એના સોખતીઓનું બેઠને એ મારામારી કરતાં, ગાળાગાળી કરતાં, ને બીછી પીતાં શીખ્યો છે. હવે પેલો હરિલાલ શું કરે છે, તે જો. એની રીતભાત કેવી સારી છે ! એ જોને તેને ‘તમે’ કહીને બોલાવે છે, કોઈ દહાડો ખરાબ શબ્દ બોલતો નથી, ને ભણવામાં મન રોકેલું રાખે છે. એ સારે ઘર ઉછરેલો છે ને સારા સોખતીઓમાં ફરે છે. તને એના જેવા થવું ગમે કે પેલી જીવી ને છગનના જેવા ?

મુકુંદ—મને હરિલાલ જેવા થવું ગમે.

સરલા—ત્યારે ચંપક જોડે ફરતો ના. ખરાબ સોખતથી દૂર રહેવું; તેથી ખરાબ થવાય. ચંપકને જૂઠું બોલવાની ટેવ છે. વળી એ અદેખો છે. કોઈનું સાઈ એનાથી ખમાતું નથી. આપણે કોઈ દિવસ જૂઠું ન બોલવું. બીજને સુખી જોઈ આપણે રાજી થવું. આપણે કોઈની પણ અદેખાઈ ન કરવી. મારા કહ્યા પ્રમાણે કરીશ તો તું મને બહુ વહાલો લાગીશ. તને વહાલા થવું ગમે છે ને ?

મુકુંદ—હા, બા.

સરલા—ત્યારે હવે ચંપક જોડે બિલકુલ ફરતો ના.

લખો—શબ્દ, જૂહું, બિલકુલ, દિવસ  
જેવી સોખત રાખશે તેવાં થશે.

## પાઠ રફમો

મારો આનંદ

ગઝલ

પૂ + ક = પ્ક, પ્ + ઠ = ષ, જૂ + ઝ = જ્ઞ

સિંહ—

અહા આનંદ કેવો છે, મને વનમાં વિહરવાનો !  
મને આનંદ પુષ્કળ છે, પશૂનો ભક્ષ કરવાનો. ૧  
સુખેથી સર્વદા મહાલું, ધણો આનંદ ફરવાનો,  
ખરો હું શ્રેષ્ઠ સર્વેમાં, ન કોથી લેશ દરવાનો. ૨

અનુષ્ટુભ

માણસ—

હર્ષ જે મરવાનો છે, અલ્યા ગર્વિષ્ઠ સિંહલા,  
હર્ષ તે નીચમાં નીચ, જાણુ અજ્ઞાન સિંહલા. ૩

## પાઠ ૨૭મો

સુદામા

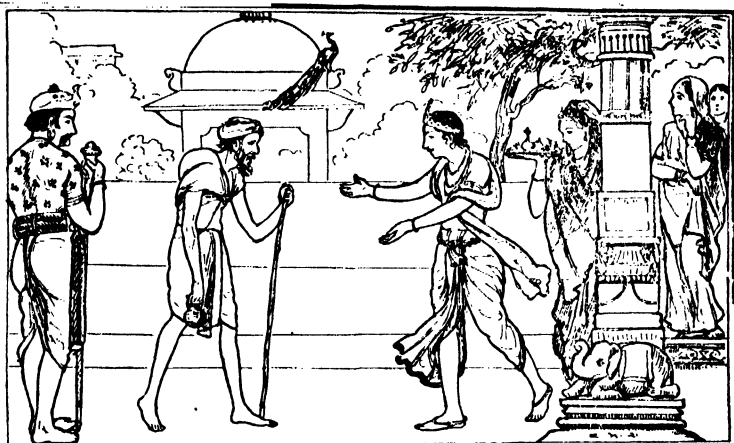
ટ + ય = ટય, શ + ક = શક, દ + વ = દ્વ

એક સાંદીપનિ નામના ઋષિ હતા. શ્રીકૃષ્ણ ને સુદામા તેમના શિષ્ય હતા. એ બે જોડે ભણતા, જોડે ખાતાપીતા, ને જોડે સૂતા. સુદામા વડા નિશાળીઆ હતા. તેમની સાથે શ્રીકૃષ્ણને ઘણી સારી સોખત હતી. બંને વચ્ચે બહુ પ્રેમ હતો.

ભણી રહ્યા પછી શ્રીકૃષ્ણ દ્વારિકા ગયા. ત્યાં તે પોતાનું રાજ્ય ચલાવવા મંડ્યા. સુદામા પોરબંદર ગયા. ત્યાં તેમણે પોતાનો સંસાર માંડ્યો.

સુદામા બહુ દુખળા હતા. તે દેખાવમાં સૂકા ને દયા આવે એવા હતા. તે ઘણા ગરીબ હતા. તેમની બૈરી લોકોનું પાણી ભરતી, વાસણ માંજતી, ઘણી મહેનતે ધરનું પૂરું કરતી. એક વાર ખાવાનું ખૂટ્યું. છોકરાં ભૂખે ટળવળ્યાં બૈરીએ સુદામાને કહ્યું, તમારા મિત્ર રાજા છે. તેમની પાસે જઈને માગી આવો તો દુઃખ ટળે. સુદામા કહે, માગવું ને મરવું બરાબર છે. હું માગું નહિ. બૈરીએ બહુ વીનવ્યા. છેવટે સુદામા કૃષ્ણ પાસે માગવા ગયા.

ફાટાંતૂટાં કપડાં પહેરી સુદામા દ્વારિકા ગયા. ગામનાં છોકરાં એમની મશ્કરી કરવા મંડ્યાં. કોઈ છોકરાંએ એમને કાંકરા માર્યા. કોઈએ તાળીઓ પાડી. કોઈ એમની આસપાસ વિટાઈ વળ્યાં. ધીમે ધીમે એ શ્રીકૃષ્ણને ઘેર પહોંચ્યા. શ્રીકૃષ્ણ એમને હરખથી



મળ્યા. બંને એક બીજાને ભેટ્યા. પછી શ્રીકૃષ્ણે પૂછ્યું. ભાભીએ કંઈ ભેટ મોકલી છે કે ? લાવો, જોઉં. આ નાની પોટલીમાં શું છે ? એમ કહી સુદામાની પાસે એક નાની પોટલી હતી તે ખૂંચવી લીધી.

પોટલીમાં થોડા ચોખા હતા. શ્રીકૃષ્ણે તે ખાધા. ખાતાની વાર સુદામાના ઘરને ઠેકાણે મહેલ થઈ ગયો. તેમની ગરીબાઈ જતી રહી.

પણ સુદામાને લાગ્યું કે કૃષ્ણે મને કંઈ મદદ આપી નહિ. દિલગીર થઈ તે ઘેર ગયા. ગામ ગયા તો ત્યાં



પોતાની ઝૂંપડી ન જડે. તેમણે કહ્યું, હરિ હરિ ! ઝૂંપડી  
તો ગઈ તો ગઈ, પણ મારાં બૈરીછોકરાં ક્યાં ગયાં ?

“ તૂટી સરખી ઝૂંપડી, ને લૂંટી સરખી નાર,  
સડયાં સરીખાં છોકરાં, ન મળ્યાં બીજી વાર. ”

આમ, તેઓ દિલગીરી કરતા હતા, એટલામાં  
તેમની સ્ત્રીએ તેમને મહેલમાંથી જોયા ને બોલાવ્યા.  
સ્ત્રીએ કહ્યું, શ્રીકૃષ્ણની કૃપાથી આપણી ગરીબાઈ  
ગઈ છે. આ મહેલ આપણોજ છે.

સારા મિત્રની મદદથી સુદામાનું દુઃખ ગયું. એમણે  
ને એમનાં બૈરીછોકરાંએ ત્યાર પછી ખાઈપીને મઝા કરી.

લખો—મિત્ર, દિલગીરી, શ્રીકૃષ્ણ, દ્વારિકા, સ્ત્રી  
સુદામા ને શ્રીકૃષ્ણ બાળમિત્ર હતા.

પાઠ ૨૮મો

વીંછી



ખ + ત = ખત, ઈ + ય = ઇય

વીંછીનો ડંખ બહુ જખરો હોય છે. વીંછી એના આંકડાથી ડંખે છે. જે જગાએ ડંખ લાગે છે, ત્યાં માણસને ઘણીજ અગન અગન થાય છે. તે બળતરાનું દુઃખ જેણે વેઠ્યું હોય તેજ સમજી શકે છે. બીજાઓ તે સમજી શકતા નથી.

વીંછીના ડંખનું દુઃખ એક જગાએજ ન રહેતાં ઊંચે ઊંચે ચઢે છે. તેને “વીંછી ચઢ્યો,” એમ કહે છે. ડંખ ચઢે નહિ તેટલા માટે ડંખની ઉપર દોરી કે ચીથરું અથવા તો રૂમાલ બાંધી લેવો એ સારી વાત છે. તેથી શરીરમાં દાખલ થયેલું ઝેર લોહીમાં આગળ ફેલાતું અટકે છે. વીંછી કરડે ત્યારે લોકો તેમ કરે છે.

કેટલાક વીંછી ઘણા ઝેરી હોય છે. જેને તે કરડે તે માણસ મરી જાય છે. ઘણા વીંછી તેવા હોતા નથી. તોપણ તેનો ડંખ ચોવીસ કલાક સુધી ટકે છે. તેટલો વખત થયે દરદ એની મેળે જતું રહે છે.

અણસમજને લીધે કેટલાક લોકો વીંછીનો ડંખ ઉતરાવવા માટે મંત્રજંતર કરનારાઓને બોલાવે છે. ડંખ ઓછો જોરમાં હોય ત્યારે દુઃખતી જગા પર હાથ ફેરવ્યાથી ને વખત જવાથી દુઃખ કમી થાય છે. પણ તેની સાથે જો કોઈ મંત્ર ભણે છે તો દહીંને તેના પર ભરોસો હોવાથી દુઃખ મંત્રથી મટ્યું, એમ તે માની લે છે. સખત ડંખ ને ખરા ઝેરી ડંખ પર મંત્રથી અસર થયેલી જાણમાં નથી.

વીંછી ભેજ ને ગંદવાડમાં થાય છે. છાણુમાટીના  
લોચા ને ભીના કચરામાં. તે બહુ જલદી થાય છે. ચોકળી  
જગામાં તે જવલ્લે બેવામાં આવે છે.

લખો—સખ્ત, મંત્ર, ચીથરૂં  
કેટલાક વીંછી ઝેરી હોય છે.

પાઠ રહ્યો

વાઘ ને સિંહ

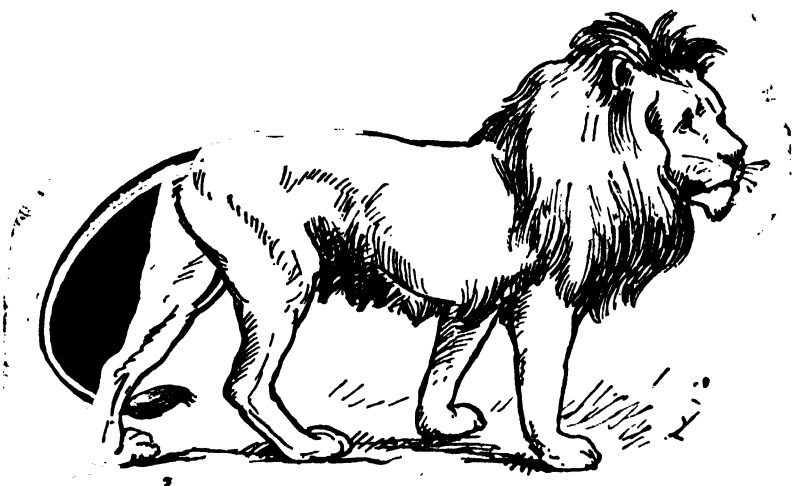
૩ + ૨ = ૫



ફાડી ખાનારાં પ્રાણીઓમાં વાઘ ને સિંહ બહુ  
બિહામણાં પ્રાણીઓ છે. બંને ધીચ જંગલમાં રહે છે.

વાઘને તેમજ સિંહને મજબૂત પંજ હોય છે. એ પંજોમાં નખ એવા તીણા ને સખ્ત હોય છે કે પંજે પડતાની સાથેજ હલકાં પ્રાણીઓ મરી જાય છે. જેમ તેમના પંજ મજબૂત હોય છે તેમ દાંત પણ તેવાજ હોય છે.

ખીજાં ફાડી ખાનારાં પશુની માફક વાઘ ને સિંહ રાત્રે ઘણાં બિહામણાં હોય છે. રાત્રે તે પૂર જોસમાં હોય છે. ખરી બપોરે તે સુસ્તીમાં પડી રહે છે.



વાઘના કરતાં સિંહ વધારે ઉમદા પ્રાણી છે. સિંહ એ પશુઓનો રાજ કહેવાય છે. એનો દેખાવ વાઘના કરતાં વધારે ભયકાદાર હોય છે. સિંહનો અવાજ સહુ પ્રાણીઓને થયરાવી નાખે એવો હોય છે. એ ગાળે છે તે ઘણે દૂર સુધી સાંભળી શકાય છે.

શરીરે વાઘ ને સિંહ બંને ઘણા કઠાવર હોય છે.

કાઠિયાવાડના ગિરના જંગલમાં, ને હિંદુસ્તાનની બહાર આફ્રિકામાં વાઘ ને સિંહની વસ્તી છે.

આપણા રાજ્યોને અને આપણા દેશમાં વસતા અંગ્રેજ અમલદારોમાંના કેટલાકને શિકાર કરવાનો ધણો શોખ હોય છે. કેટલીક વાર તેઓ વાઘ કે સિંહને શિકારે જાય છે. તે વખતે તેમને ઘણી સાવચેતી રાખવી પડે છે. વાઘ કે સિંહની પહેલાં ખખર કઢાવી, તે જ્યાં રહેતા હોય ત્યાં તેમને લલચાવી બહાર કાઢવામાં આવે છે. પછી તેમને ગોળી મારી ઠાર કરવામાં આવે છે. સાવચેતી ને હિંમતથી ગોળી મારવામાં ન આવે તો શિકારી કેટલીક વાર જીવ ખોઈ બેસે છે.

દીવાથી ને ભડકાથી તેમજ માણસની વસ્તીથી આ પ્રાણીઓ દૂર રહે છે. વાઘ કે સિંહ જંગલમાંથી શહેરના ભાગમાં જવડે જાય છે.

લખો—આફ્રિકા, વસ્તી, જવડે

સિંહ ઉમદા પ્રાણી છે.

પાઠ ૩૦મો

સ્વતંત્રતાનું સુખ

મનહર છંદ

મન ખુશ થતું નથી, ડીલને આરામ મળે;

મન ખુશ થતું નથી, નાણાં ઘણાંજ મળે;

મન ખુશ થતું નથી, મોજ અને શોખ મળે;  
 મન ખુશ થતું નથી, માન પુષ્કળ મળે. ૧  
 મન ખુશ થતું નથી, મિત્ર બહુ સારા થકી;  
 મન ખુશ થતું નથી, બંધૂના સંપ થકી;  
 જોણે જેમાં સૂખ માન્યું, તેને તેજ વસ્તુ મળે;  
 મન ખુશ થાય બીજું, બધું તેને તુચ્છ છે. ૨

## પાઠ ૩૧મો

રામ અને સીતા

ક + પ + મ = કમ, ધ + ન = દન

પ્રિય બંધુઓ, જુઓ, આજ તમને એક ઘણા મોટા રાજાની વાત કહું છું. મન દઈને સાંભળજો. રામનું નામ તો તમે સાંભળ્યું હશે. નહિ વાર ?

હા, જી.

ઠીક.

રામચંદ્ર ક્ષત્રિય હતા. એ દશરથ રાજાના કુંવર હતા. એમને ત્રણ ભાઈ હતા—લક્ષ્મણ, ભરત, અને શત્રુઘ્ન. અગાઉ જનોઈ દીધા પહેલાં ભણવાનું શરૂ થતું નહોતું. દશરથના ગોર વશિષ્ઠ હતા. તેમણે કુંવરોને જનોઈ દીધું. તેઓ તેમને પછી પોતાની સાથે આશ્રમમાં લઈ ગયા.

ત્યાં તેમને બાણ ભારતાં શિખવ્યું. બીજું પણ ધણું શિખવ્યું. થોડા દિવસ રહીને ત્યાં વિશ્વામિત્ર ઋષિ આવ્યા. તેમણે દશરથ રાજાને કહ્યું, મહારાજ, રામ અને લક્ષ્મણને મારી સાથે મોકલો. રાક્ષસો મને યજ્ઞ કરવા દેતા નથી. તેમાંથી એઓ મને બચાવશે. રાજાને કુંવરોને મોકલવા પડ્યા. ત્યાં તેમણે રાક્ષસોને માર્યા.

જનક રાજાને સીતા નામની કુંવરી હતી. તેને માટે તેણે સ્વયંવર રચ્યો હતો. રાજાની પાસે એક મોટું ધનુષ હતું. એ ધનુષને જે ચઢાવે તેને મારે પરણવું એવું સીતાજીએ નક્કી કર્યું હતું. જનક રાજાએ વિશ્વામિત્ર ઋષિને સ્વયંવરમાં બોલાવ્યા હતા. રામ અને લક્ષ્મણની સાથે તેઓ ત્યાં ગયા. અગાઉ ક્ષત્રિયોની કન્યાઓ સ્વયંવર કરતી. એટલે દેશ દેશના રાજાઓ એકઠા થતા, તેમાંથી તેઓ મનને ગમતા વરને પસંદ કરતા. જનક રાજાનું ધનુષ કોઈથી ઉપાડાયું નહિ. છેવટે રામચંદ્રજીએ તે સહેલાઈથી ઉપાડ્યું. સીતાજીએ તરતજ રામચંદ્રજીને વર તરીકે પસંદ કર્યા. જનકે સીતાની બેન ઉમિલાને લક્ષ્મણ જોડે પરણાવી.

કુંવરો પરણેલી કન્યાઓ જોડે અયોધ્યા ગયા. ત્યાં ઘેરે ઘેર આનંદ થઈ રહ્યો.

લાખો—ઓઝધવ, રામચંદ્ર, લક્ષ્મણ, શત્રુઘ્ન  
વશિષ્ઠ અને વિશ્વામિત્ર મોટા ઋષિ હતા.

## પાઠ ૩૨મો

રામ અને સીતા ( ચાલુ )

ન + થ = ન્થ, ચ્ + છ = ચ્છ, ન્ + મ્ + ય = ન્મ્ય

ત્યાર પછી દશરથે રામચંદ્રજીને રાજા કરવાનો વિચાર કર્યો. એને માટે ભારે ધામધૂમ થઈ રહી. ભરતની માકૈકેયીને આની ખબર થઈ. એ પણ ઘણી રાજી થઈ. પણ એને મન્યરા કરીને દાસી હતી. તેણે એના કાન ભંભેર્યા. આથી કૈકેયીએ રાજાને ઉશ્કેર્યા. તેણે માગી લીધું કે રામને ખાર વરસ વનમાં મોકલો અને ભરતને ગાદીએ બેસાડો. આ સાંભળી દશરથ બેભાન થઈ ગયા. તેને થોડી વારે ભાન આવ્યું. તેમણે રાણીને બહુ બહુ સમજાવી, પણ તેણે માન્યું નહિ. સવારે રામ ગાદીએ બેસવાના હતા, તેમને આ વાતની ખબર પડી. પિતાજી પાસે જઈ રામે કહ્યું, પિતાજી, શોક ન કરો. હું વનમાં જઈશ. લક્ષ્મણ રામની સાથે ગયા. સીતાજી પણ તૈયાર થયાં. રામે કહ્યું, તમે અહિં રહો. સાસુજીની સેવા કરો. તમારાથી વનનાં દુઃખ વેઠાશે નહિ. સીતાજી બોલ્યાં, જ્યાં તમે ત્યાં હું. તમારે સુખે સુખી ને તમારે દુઃખે દુઃખી. એમ કહી સીતાજી સાથે થયાં. તેઓ જુદાં જુદાં વનમાં રહ્યાં. ત્યાં તેમણે ઘણા રાક્ષસોને માર્યા. આખરે તેઓ નાશક પાસે પંચવટીમાં



રથાં. ત્યાંથી રાવણ નામનો રાક્ષસ સીતાજીને ઉંચકી  
ગયો. તે લંકાનો રાજા હતો. તે બહુ જખરો હતો. આથી  
રામ અને લક્ષ્મણ બહુ દિલગીર થયા. તેમણે સીતાજીને  
બહુ બહુ શોધ્યાં. પણ કંઈ પત્તો ખાધો નહિ. એમ  
કરતાં તેમને સુગ્રીવની મદદ મળી. હનુમાન નામનો  
તેનો સરદાર હતો. તેણે બહુ ચાલાકીથી સીતાજી શોધી  
કાઢ્યાં. પછી રામચંદ્રજીએ લંકા પર ચઢાઈ કરી. રામે  
રાવણને મારી તેના ભાઈ વિભીષણને ગાદી આપી.  
પછી સીતાજીને લઈ રામ અને લક્ષ્મણ અયોધ્યા આવ્યા.

રામચંદ્રના રાજ્યમાં પ્રજા બહુ સુખી હતી. કહે છે  
કે ચોરનું તો નામજ નહોતું. લોકો ઉઘાડે ખારણે રામ.  
રામ પ્રજાનું મન લગાર પણ દુલવતા નહિ.

હિંદુઓ રામચંદ્રજીને પૂજે છે. ચૈત્ર સુદ નોમે એઓ  
જન્મ્યા હતા. એ દિવસે હિંદુઓ ઓચ્છવ કરે છે.

લખો—આજ્ઞા, ધનુષ, કૈકેયી, વિભીષણ, હનુમાન  
રામનવમી એ રામચંદ્રજીના જન્મ્યાનો  
દિવસ છે.

---

## પાઠ ૩૩મેા

પાંડવો

પૂ + દ્ + ર = પૂદ્, દ્ + ગ = ગ્દ્, ર્ + જ = જ્દ્,

ગૂ + ન = ગ્ન, ત્ + ન = ત્ન

પૂર્વે વ્યાસ નામના ઋષિ હતા. તે ભરત નામના રાજાના વંશમાંથી ઊતરેલા હતા. તે રાજાનો વંશ હસ્તિનાપુરની ગાદીએ રાજ્ય ચલાવતો હતો.

વ્યાસને ધૃતરાષ્ટ્ર ને પાંડુ, એ નામના બે પુત્ર હતા. ધૃતરાષ્ટ્ર આંધળા હતા, તેથી ગાદી પર પાંડુ બેઠા હતા.

ધૃતરાષ્ટ્રને સો છોકરા હતા. તેમાંના સહુથી મોટાનું નામ દુર્યોધન હતું. પાંડુને પાંચ છોકરા હતા. ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રો કૌરવો કહેવાય છે ને પાંડુના પુત્રો પાંડવો કહેવાય છે.

પાંડવોનાં નામ યુધિષ્ઠિર, ભીમ, અર્જુન, નકુલ, ને સહદેવ હતાં. ભીમ ઘણો જોરાવર હતો. અર્જુન બાણ મારવામાં બહુ હોશિયાર હતો.

પાંડવો સદ્ગુણી હતા; કૌરવો અદેખા ને કપટી હતા. તેઓથી પાંડવોનું સારું ખમાતું નહોતું.

પંચાલ નામના મુલકના રાજાની પુત્રી દ્રૌપદીનું સ્વયંવરથી લગ્ન થવાનું હતું. ત્યાં ઘણા રાજાઓ ગયા

હતા. કૌરવો ને પાંડવો પણ ત્યાં ગયા હતા. જે રાજકુંવર પોતાના બાણથી એક ફરતા કુંડાળામાં થઈને નિશાનને વીંધે તેને દ્રૌપદી પરણવાની હતી. કૌરવો નિશાન તાકવા ગયા. પણ તેમનામાંના કોઈથી ધનુષ ઉપાડીને વળાયું સુદ્ધાં નહિ. અર્જુને નિશાન વીંધ્યું ને કન્યા દ્રૌપદી એને પરણી.

પાંચે ભાઈઓ, પાંડવો, દ્રૌપદીને લઈ પોતાની મા, કુંતીજી પાસે ગયા. તેમણે માને કહ્યું કે અમે ઈનામ જીતી લાવ્યા છીએ. માએ કહ્યું, તે વહેંચી લો. આ પરથી દ્રૌપદી પાંચે પાંડવોની પત્ની થઈ.

અદેખા કૌરવોથી પાંડવોનું સુખ ખમાયું નહિ. તેમણે તેમનું રાજ્ય છીનવી લેવાની જુગતી રચી અને તેમને જુગટું રમવા લલચાવ્યા. જુગટામાં પાંડવો હાર્યા ને તેમણે રાજ્ય ખોયું.

પછી પાંડવોને કૌરવોની શરત મુજબ તેર વરસ વનમાં જવું પડ્યું. ત્યાં તેમને ઘણાં દુઃખ વેડવાં પડ્યાં. તેરમે વરસે પાંડવો છૂપી રીતે વિરાટના રાજ્યમાં રહ્યા. પછી વિરાટ રાજની મદદથી પાંડવોએ કૌરવોની સામે પોતાનું રાજ્ય પાછું મેળવવા માટે લડાઈ કરી. આ લડાઈ ઘણા દહાડા ચાલી. તેમાં બંને બાજુનાં ઘણાં માણસો મરી ગયાં. કૌરવો હાર્યા, પાંડવો જીત્યા.

કપટથી મેળવેલું રાજ્ય કૌરવોથી ભોગવાયું નહિ.  
સત્યની દુનયામાં જીત થાય છે ને પાપની હાર થાય છે.

લખો—યુધિષ્ઠિર, ધૃતરાષ્ટ્ર, કન્યા, સુદ્ધાં  
સત્યની અંતે જીત થાય છે ને પાપની  
હાર થાય છે.



# સમજુતી

પાઠ ૨જો. મજા=મગત. હોસે=ખુશીથી.

પાઠ ૪થો. ઝરખા=ઝોખ. શોભિતા=સારા દેખાતા. બબ્બ=ધણી  
સુદર; બેઈને નજર ઠરે એવા. નીમથી=નિયમથી, એક સરખી રીતે.  
ચીર=લુગડાં. માખ.પો હરખાય=રાજ થાય. સંતોષાય=પર આવે. સરળ થાય

પાઠ ૫મો. મોટા બાઈ=બાપ; કેળવાયલા લોકો છોકરાંને 'બાપ' ને  
'મોટા બાઈ' કહેતાં શિખવે છે.

પાઠ ૬ઠ્ઠો. વસ્તુઓ=ચીજો. અંગ્રેજી=અંગ્રેજ લોકોની બોલી  
નિકલ=એક જાતની ધાતુ

પાઠ ૭મો. હળીમળીને=આનંદમાં બેગાં થઈને, લજ્જા વગર.  
પ્રિય=વહાલાં. જંપ છે=ઠરીને બેસાય છે. ખગ=જોર. કજીઓ=તકરાર,  
લડાઈ કંકાસ=મનને દુઃખ. વસો=રહો. શાંતિ=સલાહ, સુખમાં રહેવું તે  
પ્રીત=પ્રેમ, રનેહ, વહાલ.

પાઠ ૮મો. ઈશ્વર°=માખાપ કહે તેમ કરવાથી ઈશ્વર રાજ રહે છે.  
ગુરની=વડીલની; મોટેરાંની ને શિક્ષકની. શીખ=શિખામણ. બાઈ°=બાઈ  
બેનનો સંપ વધવાથી. જગતમાં°=દુનિયામાં બધાંનો એક ખીજ પરનો  
પ્રેમ વધતો; જવાથી રૂંદે=નારાજ થાય માત°=માખાપનો છોકરાં તરફનો  
પ્રેમ જતો રહેવાથી. રૂહેમ=દયા. ગુરુજન=વડીલો, મોટેરાં ઈશ્વરપા=ઈશ્વરની  
મહેરખાની. ઈશ°=માણસનો અવતાર તમે ઈશ્વરની મહેરખાનીથી મેળવ્યો  
છ. એ દેહને (શરીરને) સારાં કામ કરી શોભાવો.

પાઠ ૧૦મો. મંદિર=દહેડૂં. સંક્રાન્ત=પોસ મહીનામાં આવે છે. તે  
દહાડાથી સૂર્ય ઉત્તર તરફ જવા માંડે છે

પાઠ ૧૧મો. ઉદય=મહેનત,

પાઠ ૧૨મો. ખિલી રહે છે=કળી ખીલીને મોટી થાય છે ને તેનું  
ફૂલ થાય છે, તેમ અકલમાં વધારો થાય છે. ડરે છે=ખીએ છે. સરે  
છે=થાય છે. ઉદોગહીના=ઉદોગ વગરના; જેઓ ઉદોગ કરતા નથી તે.  
જડમાં ખપે છે=મૂર્ખમાં ગણાય છે. દુઃખમાં બમે છે=દુઃખમાં બટકયાં  
કરે છે; હમેશ દુઃખમાં રહે છે. જમને દમે છે=લોકોને દુઃખ દે છે. રડાં=  
સારાં. તન=શરીર. અમ=મહેનત. મન°=મન નહારે રસ્તે ચઢશે નહિ.

પાઠ ૧૫મો. અલભેલી=ધણીજ સુંદર. છક થઈ ગયાં=ઓહો ! આ શું ! એમ અમારા મનમાં આવ્યું; બહુ અજબ થયાં.

પાઠ ૧૬મો. અહા=ઓહો ! વિશ્વ=દુનિયા. ન્યારો=તરેહવાર; કોઈને ન મળે એવો. રચે=ભાવે, ગમે. હર્ષ=હરખ, આનંદ. રાત્રી=જંગલમાં છૂટું રહેનાર. ઘણું સુખ°=શેઠ તને ગમે તેટલું સુખ આપે પણ તે આપે તેટલું તને મળે છે. બની તું દાસ°=શેઠનો ચાકર થઈ તું જે સુખ ભોગવે છે તે હલકી જાતનું છે.

પાઠ ૧૭મો. ઝુંડનાં ઝુંડ=ટોળે ટોળા. ઉગામું ખું=મારવાને જાંચી કઈ ખું.

પાઠ ૧૮મો. મદારી=વાંદરાવાંદરીને રમાડી લોકોને રાજી કરનાર. ખેલ=રમત. નકલ કરનાઈ=કોઈનું જોઈ તે પ્રમાણે કરનાઈ.

પાઠ ૧૯મો. ધ્યાન દઈને=જરાજર મન એ તરફ રાખીને. તોહાઈથી=આપણી હલકાઈ દેખાય એવી રીતે. તુંકારાથી='તું' કહીને.

પાઠ ૨૧મો. ગરીબકરાં=ગરીબનાં. વસ્ત્ર=લુગડાં. ગરીબનાં°=પોતાને જે ભગવાને આપ્યું હોય તેમાં મંત્રાપ જાતી રાજી રહેવું. પૈસાદાર પોતાનાં છોકરાં માટે જોટલી બકાઈ કરે છે તેટલીજ ગરીબ પોતાનાં છોકરાં માટે કરે છે. તેઓ પોતાનાં છોકરાં માટે તેટલાંજ મગરૂર છે.

પાઠ ૨૨મો. દિલને આરામ મળે છે=મનને શાંતિ થાય છે.

પાઠ ૨૪મો. દાઝ જાણવી=તેમના પર દયા રાખવી.

પાઠ ૨૬મો. વિહરવાનો=હરવાહરવાનો. બક્ષ કરવાનો=ખાવાનો. લેશ=લગાર પણ ગર્વિષ=વ્રણાજ અભિમાની. અજ્ઞાન=મૂરખા સિંહલા=અધ્યા અરાખ સિંહ. હલકો ગણી સિંહને સિંહનો કહ્યો છે.

પાઠ ૨૭મો. શિષ્ય=ચેલા. લૂટી સરખી=કોઈએ લૂટી લીધી હોય એવી; ગરીબ. સરીખાં=જેવાં.

પાઠ ૩૦મો. મન ખુશ થતું નથી=મન જોઈએ તેવું ખુશ થતું નથી. પહેલી બે કડીમાં કહ્યું છે કે ગમે તેવી ખુશકારક ચીજો મળે તોપણ મન ખુશ થતું નથી. તે ખુશ ક્યારે થાય છે તે બીજી કડીમાં કહ્યું છે. બંધુજન=સગાંવહાલાં. વાર જેણે°=આપણે જેમાં સુખ મળીએ છીએ તે આપણને મળે ત્યારે ખુશ થઈએ છીએ. તુચ્છ=હલકું.

